

Commedia dell'arte

Martina Musilová

Podzim 2022

1. Úvod

Dobový a lokální kontext

Dialekty

Války o Itálii

Protireformace

Nemoci

Italské městské státy, republiky...

Italské dialekty

(Accenti e stereotipi italiani)

<https://www.youtube.com/watch?v=G6AYGaJVieQ>

Mapa Itálie před válkami

... a šlechticko-kupecké rody

- Florencie (Toskánsko) – republika, pak rod Medici
- Mantova (Lombardie, provincie Mantova) – rod Gonzago
- Ferrara (Emilia Romagna) – rod d'Este
- Milano (Lombardie) – rod Sforzi
- Benátky (Benátsko) – republika (zahrnovala Padovu, Vicenzu, Veronu etc.)
- Papežský stát (Řím a Lazio) – papežové
- Neapol (Kampánie) – království v držení Španělů, postupně zahrnovala i Sicílii a jiné části
- Janov (Ligurie) – republika

Doba vzniku národních států a absolutistických monarchií

Doba vzniku národních států, centralizovaných a absolutistických monarchií jako byly Francie, Anglie, Španělsko. Nic takového se v Itálii nepodařilo uskutečnit.

Itálie zůstala jazykově rozdrobena na mnoho dialektů. Nevzniklo a ani nemohlo vzniknout jediné kulturní centrum, jako to vidíme na centralistickém postavení divadel Londýna a Paříže.

Proměňovala se i podoba jednotlivých států. Jedině Benátky si trvale zachovaly charakter patricijské republiky, všude jinde se prosadil patriciát. Specifická situace se utvářela ve Florencii, kde tomu procesu odolávaly staré republikánské tradice.

Italské války v 16. století 1494–1559

„Mezi dvěma daty, rokem 1498 a rokem 1527, mezi dvěma vpády cizích vojsk, odehrála se celá první fáze vývoje renesančního divadla.“ (Zdeněk Digrin)

První italská válka 1494-98, **dobytí Říma Francouzi v roce 1498**

Druhá válka 1499-1504. Vpád Ludvíka XII. do Itálie

Třetí válka 1508-16 neboli Válka Ligy z Cambrai

Čtvrtá válka 1521–26

Pátá válka 1526-30 a **vpád německých vojsk do Říma v roce 1527**

Šestá válka 1535-38^{[L][SEP]}

Sedmá válka 1542-46^{[L][SEP]}

Osmá válka 1551-59

Mapa Itálie 1559

„Je jenom přirozené, že doby, kdy se měnily vlády a teritoria, zamíchala i životy jednotlivých lidí, kteří museli prchat a hledat útočiště v jiném městě, v jiném státě. Není možné zhustit zde všechny události a obraty, s jejichž ozvěnou se setkáváme v předhistoriích téměř všech italských komedií. Ztracené děti, rozloučení milenci, otcové i synové, kteří žijí pod jiným jménem v novém domově mimo svou vlast, takže se dlouho marně hledají, ty všechny těžko uvěřitelné zápletky mají svůj kořen ve skutečných událostech, které jim dodaly jistou míru pravděpodobnosti.“ (Zdeněk Digrin)

Realismus zápletek ve scénářích komedie

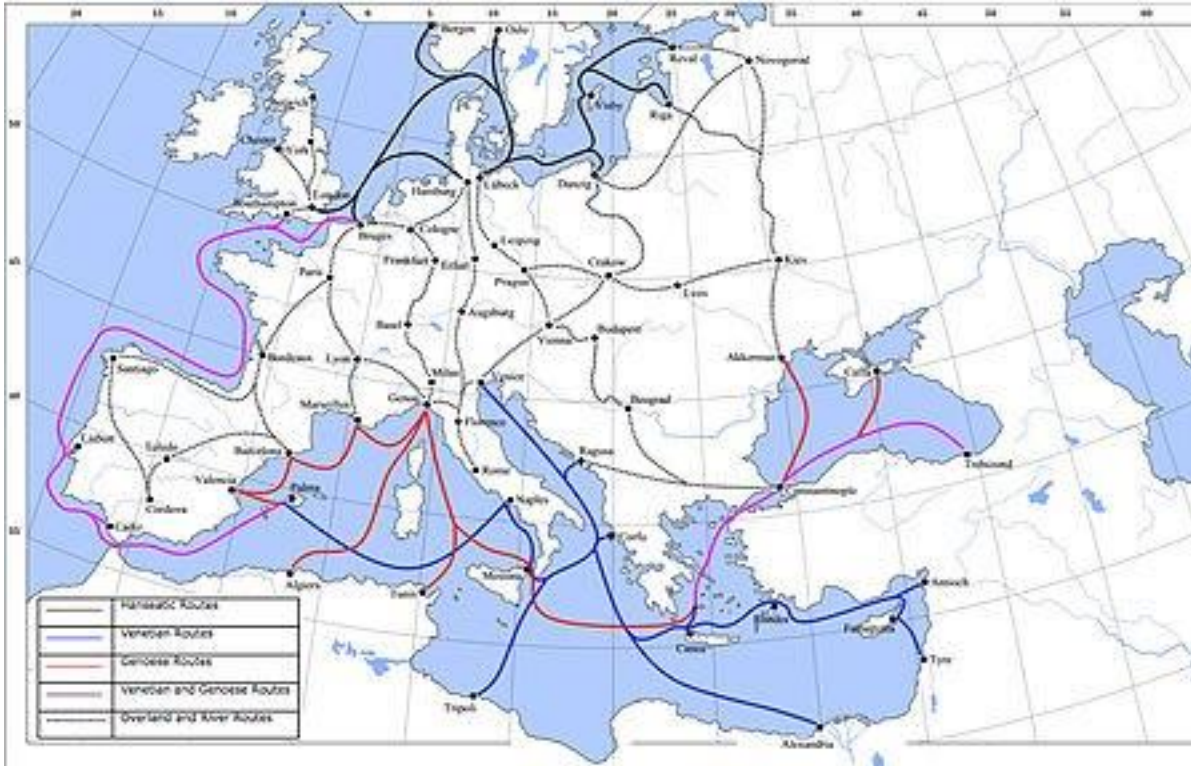
Skutečné historické události

- italské války 1494–1559 (po dobu 65 let 8 válek)
- otroctví a trhy s otroky (křesťané x muslimové)
- obchodní cesty v Evropě a rozvoj merkantilního kapitalismu v renesanční Itálii
- vynález úvěrových smluv

Co můžeme najít v ději her

- ztracené děti
- odloučení milenců
- otcové a synové žijící pod novou identitou
- útěky/návraty ze země/do země

Úvěry a úroky – vznik kapitalismu

Obchodní cesty v pozdní středověku

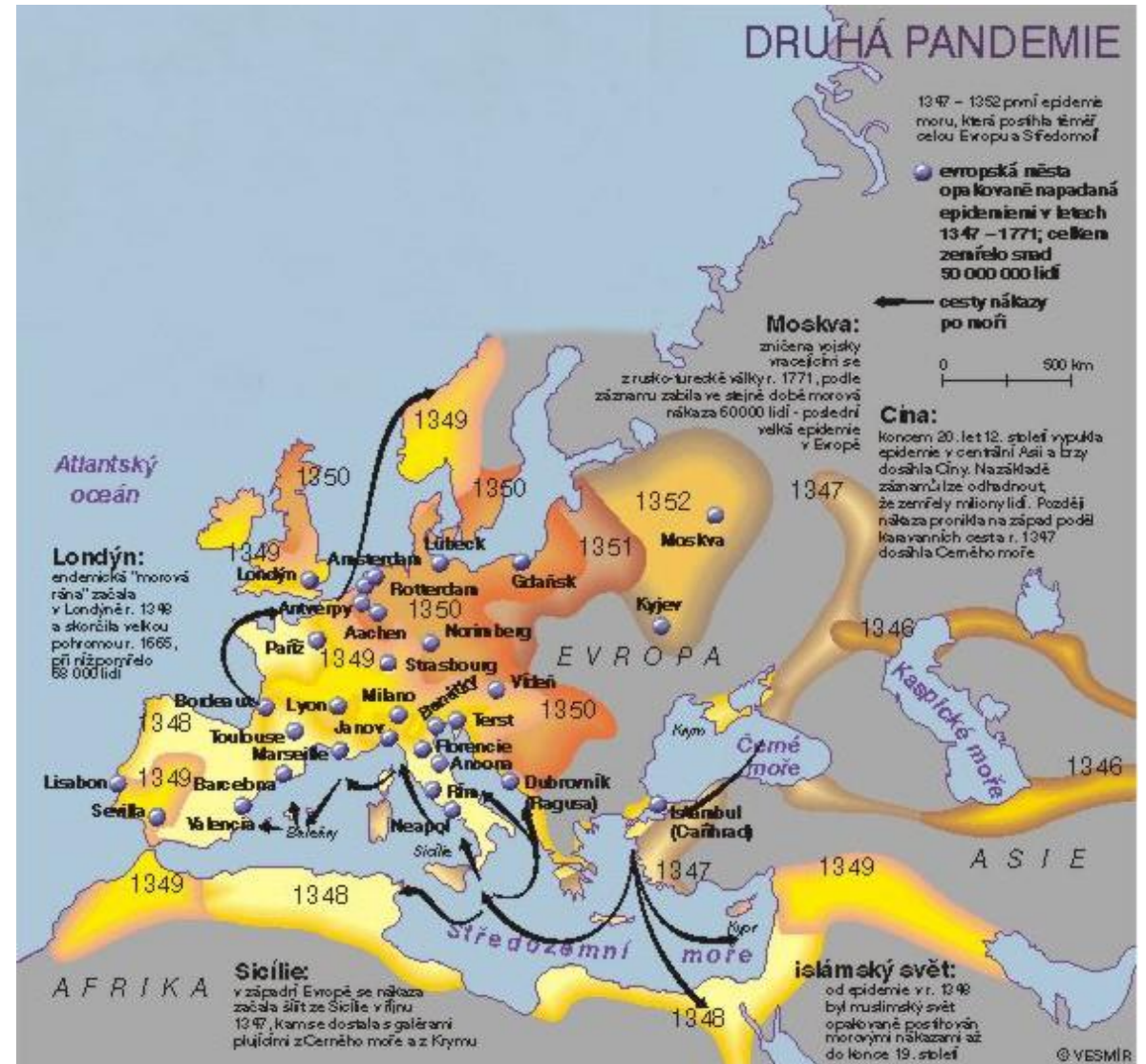
Obchodníci nejprve začali používat pro bezhotovostní platby směnky. Ty byly zpravidla termínované datem ukončení významných trhů, tj. pouze několikrát v roce. Časové prodlevy se začaly vyrovnávat krátkodobými úvěry. Posléze si věřitelé začali vynahrazovat ušlý zisk finanční kompenzací, tj. úrokem. To ostře kritizovala již ve 12. století církev. Lichvu považovala za krádež majetku a posléze i krádež času (každá vteřina dne i noci patří Bohu).

Morové epidemie

V roce 1348 ve Florencii zemřelo během 3 měsíců 90 000 lidí.

Morové epidemie proměnily i podobu náboženských slavností.

V roce 1567 byla strašná morová epidemie v Miláně. Arcibiskup Karel Boromejský řekl, že morová rána je trestem božím za lidské hříchy. A tyto hříchy Miláňanů spojoval s rozšířením aktivit bufonů, komediantů a kouzelníků.

Druhá epidemie 1347–1362

Protireformace, rekatolizace a refederalizace

- Roku 1565, po ukončení Tridentského koncilu, byla vyhlášena *Profesio Fidei Tridentinae*, a tou byl narýsován jasný protireformační program, nad jehož dodržováním bděly inkviziční tribunály.
- Protireformace (katolická reforma): rekatolizace jako reakce na reformaci a protestantské církve, posílení postavení inkvizičních institucí.
- Centralizace městských států proběhla za pomoci tajné policie a státní byrokracie.
- Republikánské instituce byly potlačeny (s výjimkou Benátské republiky).

„Druhá polovina šestnáctého století je považována za období kulturní, politické a náboženské rigidity, během které byla atmosféra, která je dnes spojována s pojmem renesance, nahrazena něčím zcela jiným. Církev a stát se v této době spojily, aby dosáhly větší kontroly nad uměním a kulturou, než tomu bylo dosud. To proměnilo klima v celé společnosti a kultuře.“ (Richard Andrews)

- V dramatice a zejména v komedii se postup protireformace projevil přísným, ba přímo mračným moralismem, a proticírkevní výpady měly mnohem zakrytější charakter, dokud nebyly potlačeny zcela.
- Zároveň bylo divadlo považováno za průvodní list do pekla.
- V této době a atmosféře se zrodil zcela nový jev: **profesionální divadlo.**

Proměna náboženských slavností vlivem morových epidemií

Milano bylo v 16. století pod španělskou správou. Guvernér Antonio Guzmán y Ajmonte zakázal setkávání lidí v uzavřených prostorech a omezil náboženské obřady v kostelech. To přivedlo Boromejského k myšlence převozů pozůstatků svatých z jednoho kostela do druhého. Vytvořil dlouhá, barevná a kající procesí, s malými divadelními scénami, jejíž obsahem býval život svatého. Kněží se chopili chvalozpěvů, protože měli herecký trénink z humanistických škol, kde se hrálo školské divadlo. Vznikla tak nová spektakularita, náboženská teatralita ve veřejném prostoru. To ovlivnilo i pouliční divadlo komediální.

Dobytí Konstantinopole Osmanskými Turky v roce 1453

- Zánik Byzantské říše je vedle objevení Ameriky (1492) historiky vnímán jako konec středověku.
- Po pádu Konstantinopole následovala mohutná vlna migrace z Blízkého východu do Itálie.
- Zvláště významní pro kulturu byli řeční učenci – básníci, spisovatelé, malíři, učenci, hudebníci, astronomové, architekti, filosofové, vědci, politici a teologové (tato kulturní výměna začala v roce 1396 ve Florencii).
- Je pravděpodobné, že emigranti z Blízkého východu přinesli některé asijské divadelní fenomény, jež se později objevily v komedii dell'arte (např. černá maska Harlekýna).

Rozšíření a rozvoj knihtisku

- Vynález knihtisku na přelomu let 1447/1448 s pohyblivými literami znamenal skutečnou revoluci. Do té doby se knihy vyráběly přenesením dřevěných rytin na papír. Knihy se rozmnožovaly opisem ve skriptoriích. Gutenberg vynalezl knihtisk v době rozvoje nově zakládaných univerzit a rozvoje obchodu.
- Knih-tisk zlevnil výrobu knih a zároveň i tisk pamfletů a letáků. Takto propagandisticky byl použit poprvé v době německé reformace.
- Vynález knihtisku umožnil šíření knih nejrůznějšího zaměření a úrovně. To vedlo katolickou církev k cenzuře knih, k vytvoření *Indexu librorum prohibitorum*.

Tridentský koncil 1545–1563

- 19. ekumenický koncil uznaný katolickou církví.
- Svolal jej papež Pavel III. roku 1545 do italského Tridentu (italsky *Trento*).
- Koncil schválil 16 dogmatických dekretů, které se věnují mnoha aspektům křesťanské víry.
- Předsedali mu postupně tři papežové – Pavel III., Julius III. a Pius IV.
- **Index librorum prohibitorum** (Seznam zakázaných knih) byl v letech **1559–1966** oficiální seznam publikací, které katolická církev věřícím zakazovala číst.
- V návaznosti na Index existuje od roku 1571 cenzura tisku.
- Nastupující cenzura mohla být jedním z podnětů vzniku improvizovaného divadla.

Literatura (česká a tudíž povinná)

- BOHADLOVÁ, Kateřina. *Flaminio Scala a jeho Il Teatro delle Favole rappresentative v zrcadle doby: morfologická analýza Scalových scénářů podle metody V.J. Proppa*. Praha: Istituto Italiano di Cultura, 2005
- DIGRIN, Zdeněk. *Divadlo učenců a diplomatů*. Praha: Divadelní ústav, 1995
- FREJKA, Jiří. *Smích a divadelní maska*, Praha: Jos. R. Vilímek, 1942
- KATRITZKY, M. A. Zan Bragetta a Jean Potage – divadelní kočovníci v raně novověké Evropě. *Divadelní revue*. Roč. 21, č. 2 (2010), s. 48-61
- KRATOCHVÍL, Karel. *Komedie dell'arte doma i za hranicemi: fakta, poznámky, podněty*. 1. vyd. Praha: Divadelní ústav, 1973
- MUSILOVÁ, Martina. Základní rysy komedie dell'arte a jejího herectví. In *Ad honorem Eva Stehlíková*. Praha: Filosofický ústav Akademie věd České republiky, 2011. s. 221–233
- RONFANI, Ugo. Goldoni, náš současník. In GOLDONI, Carlo. *Sluha dvou pánů: Programová brožura*. Praha: Národní divadlo Praha, 1994, s. 45-52
- STREHLER, Giorgio. Marcello a Harlekýn. In GOLDONI, Carlo. *Sluha dvou pánů: Programová brožura*. Praha: Národní divadlo Praha, 1994, s. 67-73

Hry, texty a scénáře (v češtině, a tudíž povinně)

- BIBIENA. *Komedie o Calandrovi*. Praha: DILIA, 1988
- BLOK, Alexander. Bufonáda. In KLEIN, P. – KŠICOVÁ, D. (Eds.). *Dramatika ruského symbolismu: Malé hry o lásce v originálu a překladu*. Brno: Masarykova univerzita, 2004
- BOCCACCIO, Giovanni. *Dekameron*. Praha: Odeon, 1975 (vybrané příběhy/novely)
- BOHADLOVÁ, Kateřina. *Flaminio Scala a jeho Il Teatro delle Favole rappresentative v zrcadle doby: morfologická analýza Scalových scénářů podle metody V.J. Proppa*. Praha: Istituto Italiano di Cultura, 2005
- BRUNO, Giordano. *Vytrvalý záletník neboli Svíčkař*. Praha: DILIA, 1971
- FO, Dario. *Mysteria buffa (Komické mystérium)*. Brno: Divadlo na provázku, nedatováno
- DELLA PORTA, Giovan Battista. *Astrolog*. Praha: DILIA, 1979
- GOLDONI, Carlo. *Sluha dvou pánů: Programová brožura*. Praha: Národní divadlo Praha, 1994, 79–134
- GOZZI, Carlo. *Zelenavý ptáček*. Praha: DILIA, 1984
- KREJČÍ, Hubert. *Divadelní hříčky*. Praha: Krystal, 1999; oddíl Komédie dell'arte (s. 124–244)
- MACHIAVELLI, Nicollò. *Mandragora*. Praha: Arthur, 2006
- MOLIÈRE. *Skapinova šibalství: Ztřeštěnec*. Praha: Arthur, 2004
- PLAUTUS. *Pseudolus*. Kladno: J. Šnajdr, 1946
- RUZZANTE, Angelo Beolco. *Koketka*. Praha: Orbis, 1958
- TERENCEIUS. *Dívka z Andru*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1933
- neapolské scénáře ze sbírky Adolfa Bartoliho a sbírky Casamarciana – In DŽIVELEGOV, Aleksej Karpovič. *Talianská ľudová komédia*. Bratislava: Slov. vydav. krás. lit., 1959, str. 325–361

Literatura cizojazyčná (a tudíž nepovinná)

- ANDREWS, Richard. *Scripts and Scenarios. The Performance of Comedy in Renaissance Italy.* Cambridge: Cambridge University Press, 1993
- DUCHARTRE, Pierre-Louis. *La Comédie Italienne – L'improvisation. Les Canevas. Vies Caractères. Portraits. Masques des illustres personnages de la Commedia dell'Arte.* Paris: Librairies de France, 1925
- DUCHARTRE, Pierre-Louis. *The Italian comedy: the improvisation, scenarios, lives, attributes, portraits, and masks of the illustrious characters of the commedia dell'arte: La Comedie italienne (Orig.).* London: Harrap, 1929
- HENKE, Robert. *Performance and Literature in the Commedia dell'arte.* Cambridge: Cambridge University Press, 2002
- KATRITZKY, M. A. *The art of commedia: a study in the commedia dell'arte 1560-1620 with special reference to the visual records.* Amsterdam: Rodopi, 2006
- MIC, Constant. *Komedia dell'arte, czyli, Teatr komediantów włoskich XVI, XVII, XVIII wieku.* Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1961.
- OREGLIA, Giacomo. *The Commedia dell'Arte.* London: Methuen & Co Ltd, 1968
- PANDOLFI, Vito. *Il teatro del rinascimento e la commedia dell'arte.* Roma: Lerici, 1969
- SCALA, Flaminio. *The commedia dell'arte of Flaminio Scala: a translation and analysis of 30 scenarios.* Translated by Richard Andrews. Lanham, Md.: Scarecrow, 2008
- TAVIANI, Ferdinando – SCHINO, Mirella. *Il segreto della commedia dell'arte. La memoria delle compagnie italiane del XVI, XVII e XVIII secolo.* La Casa Usher 2007